

TRACTATUS CANTANDI GRADUALE

Graduali Cisterciensi prologi instar præmissus.

(Homney, *Supplementum Patrum*, t. I, p. 27).

702 ¹¹ Sicut notatores Antiphonarium præmunimus, ita et eos qui gradualia notaturi sunt, præmunimus et hos et illos obsecramus, et obtestamur, ne notulas conjunctas disjungant, vel conjungant disjunctas; ut sicut in cantu ita et in modo proferendi, quantum ad pausationes pertinet, et distinctiones, servetur identitas. Eas autem solas litteras dici et esse finales, quæ tam depositionis plagalium quam elevationis authenticorum plenitudine fulciuntur, id est, sub quatuor et supra se septem voces habent. Primam habes D grave, et ultimam C acutum. Præter has, et eas solas quæ naturaliter interjacent, nullam supra vel infra invenies, cui non desit, vel plenitudo depositionis, vel elevationis perfectio.

Ut autem de singulis reddaris certior, seras primum modum, videlicet protum, qui primum tonum continet, et secundum, duas habere finales D grave, et A acutum. Illis ergo cantibus hujus maneræ qui supra quintam habent tonum, necessaria finalis est. D grave quod supra quintam naturaliter et habet tonum. Illis vero qui supra quintam non tonum, sed semitonum habent, propria finalis est A acutum, quod ibidem non tonum, sed semitonum habet. Eis quoque, qui duobus tonis sub finali descendunt, similiter necessarium est. Hac igitur proprietate diligenter considerata non miraberis eos cantus qui terminari solebant in D per B notatos esse naturaliter in A acuto, neque hoc imitari superfluum aut fastidiosum tibi videbitur.

Secundus modus, videlicet deuterus, qui tertium tonum continet et quartum, duas habet similiter finales E grave et B quadratum; quartum videlicet prima illorum cantuum hujus maneræ propria ac necessaria finalis est, qui sub sexta habet semitonum. Altera vero illis cantibus proprie habet servire, qui sub sexta non semitonum sed tonum habent, et illis etiam qui finali tribus tonis descendunt. Nota quod multæ authenticæ ecclesiæ inter quas esse arbitror, Ambianensium Morinorumque ecclesias, sicut in introitibus, ita et psalmos habent in postcommunionibus. Licet autem paucos introitus, multas postcommuniones apud eos invenire potes. Qui in B quadrato tantum terminari possunt, hi nullo modo cantum Psalmi illorum tonorum supra quartam habeant, et B quadratum supra quartam habeat non tonum, sed semitonum. Nos etiam sicut et illi, multos habemus introitus qui naturaliter terminari habent in B quadratum ubique nimirum supra quartam habentes semitonum; sed quia ibi non pos-

A sunt recipere psalmum qui supra quartam habet, ut diximus, tonum; ideo transferuntur ad inferiorem finalem per B rot. Propter hoc, cantus Psalmorum tertii et quarti toni ita mutatos invenies, ut utrique finali servire habeant.

Tertius modus, videlicet tritus qui quintum tonum continet et sextum, duas similiter habet finales F grave et C acutum illis qui ibidem non semitonum, sed tonum habent. Sed quia nullum introitum habemus qui in C terminari possit, ideo in quinto tono cantum Psalmi mutatum invenies, licet utrique finali aptari non possit.

B Quartus vero modus, id est tetrads, qui septimum tonum continet et octavum, unam tantum habet finalem G cantum Psalmi septimi toni in metro tantum mutatum invenies, quia ibi facit pausationem suam, ubi incipere non potest, quod nulli cantui licet. In illis enim litteris tantum cantus pausare potest, in quibus habet incipere; et in illis maxime quæ frequentius, et competentius cantuum usurpant principia.

C Superflua insuper differentiarum multiplicitate exclusa, unam tantum quisque tonus differentiam retinet et illam solam quæ in finalibus desinens. suam, vel in se, vel in metro, maneriam certificat. Propter hoc in octavo tono illa differentiam retenta est, quæ, reflexa usque ad D grave, per F redit ad finalem G: per hoc enim in finali alterius maneræ terminari non potest.

Cum autem differentiarum sex tonorum in propriis finalibus desinant, duorum tantum, id est, tertii et quinti tonorum differentiarum in suis finalibus non desinebant, et ideo adeo convenienter assignari poterant aliis tonis, sicut et illis. Hæ ad normam redactæ sunt, et in propriis terminantur finalibus. Præterea, sunt quædam responsoria, videlicet, *Christus factus est; Ecce sacerdos; Exiit sermo*, et consimilia, quorum copiosa est multitudo.

D In his responsorium est sexti toni, versus vero quinti; cum longe competentius suo responsorio versum subjungeres, si ejusdem toni esset cum eo. sicut est in aliis responsoriis ipsius Gradualis. In responsorio etiam quod sexti toni est, vitium oppositionis est: quia progressio plagalis, compositio vero authentica est; quod fieri non licet: propter hoc ipsa responsoria ad quintum tonum satis competententer redacta reperies. Licet ergo hujusmodi emendationes usui contrariæ videantur quia tamen

usui praevallet natura, non tantum tibi displiceat **A** admittere noluit, in regulis canendi falsitates aut usus immutatio, quantum placeat observatae naturae vitia non dispenses, quae magis resecari debent integritas, ut qui in regula vivendi dispensationem quam dispensari.

TONALE S. BERNARDI.

Scriptores ecclesiastici de musica, sacra potissimum, publica luce donati a Martino GERBERTO, S. Blasii in Silva abbate. Typis San-Blasianis 1084, 4° tom. II, pag. 265.

MONITUM.

Ex ms. *San-Blasiano* saec. XIII edimus *Tonale*, prout ibi habetur anonymum, ab *Homeyo* autem in *Supplemento Patrum S. Bernardo Clarae-Vallensi* tribuitur. Certe si non ipsi *Bernardo*, cuidam saltem ex correctoribus cantus ac antiphonarii *Cisterciensis* sub ductu *S. Bernardi* tribui potest. Vid. etiam *Mabillonii* admonitio in *S. Bernardi* tractatum De correctione Antiphonarii ab ipso vulgatum t. II, Opp. ejusdem. p. 691.

702¹² INCIPIT TONALE.

Discipulus. Quid est tonus ?

Magister. Regula, naturam et formam cantuum regularium determinans.

D. In quo natura, in quo forma cognoscitur ?

M. Natura consistit in dispositione : forma in compositione et progressionem.

D. Quid dispositionem, quid progressionem, quid vero vocas compositionem ?

M. Dispositio est tonorum et semitoniorum directa ordinatio secundum naturalem litterarum positionem. Progressio vero est elevatio et depositio. Compositio autem consistit in levitate et gravitate, in extensione et reflexione, in variis anfractibus multisque diverticulorum varietatibus. Cognoscis ergo naturam cantus, si cognoveris cujus dispositionis sit, vel cujus maneriae : Cognoscis formam, cognito utrum authentice vel plagaliter progrediatur sive componatur.

D. Quot sunt maneriae ?

M. Quatuor.

D. Quomodo inter se differunt ?

M. Prima est, quae a finali ascendit per totum et semitonium, et descendit per tonum. Secunda, quae a finali ascendit per semitonium et tonum, et descendit per tonum. Tertia, quae a finali ascendit per duos tonos, et descendit per semitonium. Quarta, quae a finali ascendit per duos tonos, et descendit per tonum.

D. Quid vocas finalem ?

M. Finales sunt litterae terminativae cantuum.

D. Quot finales singulae habent maneriae ?

M. Prima duas : D. et a. Secunda duas : E. et b. quadrum. Tertia duas : F. et c. Quarta unam tantum, scilicet G.

D. Utrum tot toni sunt, quot maneriae ?

M. Quatuor sunt maneriae, sed octo sunt toni, qui sub maneriis continentur. Quorum impares, vi-

B delicet primus, tertius, quintus et septimus authentici vocantur, ut pote qui majoris sunt dignitatis. Pares vero, videlicet secundus, quartus, sextus et octavus tonus, quia indigniores sunt, plagales vocantur. Continet autem unaquaque maneria unum authenticum, et plagalem ejus. Prima primum et secundum, secunda tertium et quartum, tertia quintum et sextum, quarta septimum et octavum.

D. Quae differentia est inter authenticos et plagales ?

M. Authenticus potest ascendere ultra litteram, quae sexta est a finali : plagalis non. Plagalis potest descendere plusquam una voce sub finali, authenticus non.

C *D.* Quot vocibus superat authenticus plagalem in elevatione, et superatur ab ipso in depositione ?

M. Tribus.

D. Quot ergo vocum est cantus ?

M. Decem.

D. Quare ?

M. Quia secundum dispositionem tonorum et semitoniorum, quam habent musici, nullus cantus fieri potest in decem vocibus vel citra, qui notari non possit sed undecim vocum cantus fieri potest, qui notari non potest. Ideo non est necesse, ut usque ad incertitudinem illam infra vel supra cantus exeat.

D *D.* Cujusmodi est dispositio quam habent musici ?

M. Primae et quartae et septimae litterae altriuscus tonum attribuunt, secundae et quintae inferius tonum, et supra semitonium, tertiae et sextae e converso, videlicet supra tonum, et inferius semitonium, non praetermittentes quandoque b. rotundum pro asperitate tritoni.

D. De illis cantibus quaero, qui non ascendunt ultra sextam nec descendunt subter primam sub